

A SZLOVENSZKÓI FALUKUTATÁS KÉRDÉSÉHEZ

(A tizesztendős Gombaszög)

Írta: MORVAY GYULA

Nyílt levél Balogh Edgárnak

Kedves Barátom, nem akarok összegezni: egy évtized után még mindig nem záródott le az a társadalmi hatás, amit annakidején a *Sarló*, illetve a gombaszögi program jelentett. Ma is él, továbbrezeg, a mélybe hatol, állásfoglalást jelent s a programért írók már meghurcolást is szenvednek, mint ezt Fújáéknál láthattad. Azóta sokan írtak a Sarlóról. Olyanok is, akik azóta a haladás, a népi szabadsághagyományok ügyének szökevényei lettek és olyanok is, akiknek semmi közük sem volt a gombaszögi programhoz. Éppen ebben a percben jövök egy megbeszélésről, ahol az egyik intellektüel kijelentette: „mit ér a sok betű, program, mit ér x. y. író vagy ujságlró állásfoglalása, ha társadalmi téren minden marad a régiben, ha a falut csak még jobban kiszolgáltatjuk a maradi erőknek. Cikkek füstbe lobbannak, de a falu még rongyosabbnadrágú lesz“. Nem tudtam mit válaszolni. Igaza volt. Mégis: a tárgyilagosság azt követeli, hogy őszintén írjak Neked. Most is nagyra értékelem a gombaszögi programot. Szinte igazoló eredményét látom a Márciusi Frontban, írók kiállításában, közvélemény-megmozgatásában. Ha tovább él és dolgozik a Sarló, Szlovensz-kó magyarsága is erjedésbe jött volna és egy fokkal realisabban gondolkozott volna népünk. Vallottam és ma is vallom az igazi, népi, magában tisztán álló gombaszögi programot. Hitet teszek mellette, mert éppen most írta le *Drien* barátom, hogyhát, a Sarlóra mindent lehet mondani, ugysincs, aki megvédje. (*Pedagógiai Évkönyv*). Természetesen nem akarok védeni. Erre nincs szüksége Gombaszögnek. Értéke, utólagos hatásrezgései mindennél többet beszélnek. Vádolni? Nem tehetem. Mert mondtam, hogy most is vállalom az akkori szellemiséget. Többször szóvá tetted, hogy nekem szinte közömbös volt az akkori regősjárás meg faluzás meg szociográfia, dalok, ivek kérdései, stb. Most felelek rá: nem volt közömbös. Nem titkolom, hogy nekem nem adott ujat az akkori program. Nektek és a középréteg ifjúságának igen. Ezt sem becsültem le és most is szeretettel gondolok rá. Nekem azonban nem adhatta azt az éles élményt, mint nektek, akik akkor fedeztétek fel a falut, annak szépségeit és árnyékait. Nekem nem jelentett sokat a falujárás, mert ismertem és ismerem a falut, benne éltem, ott nőtettem fel és így történhetett meg, hogy a tardoskeddi emberekkel együtt talán mosolyogva néztem, hogy hogyan hordjátok ki a bükkfahasábokat, hogy tábortüzet gyujtsatok és hogy eldaloljátok, hogy: „gimbelem a gombolom a gombolom...“ A tardoskeddiek is tudták ezt, tudják is. Akkor mindjárt meg is mondtuk. Sokkal szebb nótákat tudott a falu népe, a tüzgyujtás is elmaradhatott volna, de hát azon is át kellett esni. Aztán jöttek a kérdőívek, amelyek ugyancsak féleredménnyel zárultak. Egységes, összegezö képben mégsem, mert a *Sarló jegyében* például kerek egészet, utmutató jelet adott a fiatalság tudományos s gyakorlati munkássághoz. A falu népének azonban akkor ez csak féleredmény volt, mert hiszen nem lehetett kérdésekkel feldolgozni egy falu életét. Ehhez télen-nyáron ott kellett volna élni négy-öt évig. Mégis: a középiskolás ifjúság első indulása volt ez a falu felé. Egyik cikkedben (*Kastélyrombolók*) írod, hogy összejártad Gömört, Ugocsát, stb. de sehol sem volt ragaszkodás, féltés a népben. Nem volt

akkora, mint Magyarfenesen. Tévedsz. Nem éltél falun, tehát még most sem ismered. Itt egy fókusz: a Sarló mindjárt analizált, nagyot markolt, szektorokat alkotott, ahelyett, hogy egy pontot figyelt volna állandóan. Pártéletet, kulturharcot, szervezést, középiskolát és főiskolát, faluszociológiát: mind, mind egyszerre akarta megoldani, holott elég lett volna a falut megismerni, vagy pedig a falu népéhez szólni. Kettő közül valamilyiket. Akkor ezt nem lehetett keresztülvinni. A politikai pártok akkor még jobban kezükben tartották a kulturális kérdések ellenőrzését. Csupán most indul az a munka, amelynek az a célja, hogy kulturális kérdésekben az itteni magyarság annyira-mennyire önálló legyen a pártoktól. Ez természetesen hosszantartó munka, mert ez ujonnan kiépítendő szervezet jelent. Van ragaszkodás és hagyományféltség a népben. Harc van a mélyben. Csak néma a falu tájéka, mert magárahagyatottan, tehát csendben, hangadás nélkül vivja harcát. Nincs népi sajtója, nincs kulturszerve, nincs szellemi vezetője. A falvakban a műkedvelősdí járja. Van lányegylet, amelyben félpengős könyveket olvastak. Vannak könyvtárak, ahol detektivregényeket szereztek be. Harc folyik a faluszegények és jogazdák között az előjáróságért, szövetkezetért, harc folyik a pap és a tanítók között, harc a parasztok és a szökevény intelligencia között, harc folyik mindenért, de nem tudsz róla és vándorlásod alatt nem is hallottál róla részletesen. Belátod, hogy a Sarló — nem bűne — eltévesztette a dolgot. Szándéka azonban tiszta volt, az akkori fiatalok változtatni akaró tisztasága. A középiskolások utánpótlásánál kezdődött, a lecsatlakozáson át egészen a szétbomlásig vezetett. Nem is gondolsz rá, hogy mi történt: az olyan lelkesedéssel, zseniálítással kiépített vidéki szervezeteid és embeleid hagytak cserben. Mi történt? Itt a felelet: az akkori fiatalok, akik a középosztály rétegeiből rekrutálódtak, szellemi szökevényekké lettek. Csak addig voltak heves szellemiségűek, amíg ez mellékes feltűnést, előrejutást, nevet adott nekik, aztán pedig belekerültek az életbe és a torlasz tulsó oldalára jutottak. Ezek voltak az akkori főiskolások, *ezeknek* és nem nekünk dalolták, hogyhát más ifjak. Mi, kedves barátom nem voltunk más ifjak, mert minket fajnélküliséggel vádoltak meg. (Mindig a németek, svábok, szászok, lengyelek védték leghevesebben a magyar ügyet.) Mi formálói voltunk valaminek, amit nem bírtunk megvédeni magunknak, hogy továbbra is a magunk belső ügye lett volna. Ma már százfelé dezertált embereknek még ugródeszkát is jelentett ez a frissen indult mozgalom, káosz volt körülöttünk, rögtön tisztán kellett volna látnunk, de egyéni hangnak nem volt helye, mert kollektív munkát követelt a magyarság problémája. Ki figyelt fel rá, hogy le merték írni, hogy nem értik a parasztot, ki merete volna kimondani, hogy a plazatronrázók ezerszeresen hangszórós hangja nem népi hang, sosem lesz az? Senki. Kérdéshalmazban, küzködésben ezt nem lehetett előtted leszűrni. Akik akkor tisztán láttunk: hallgattunk. Így lettünk előtted és mások előtt blazirtak. De mi voltunk az erősebbek. A nyolcszáz éves parasztjobbágyok utódai, akik most sem szökevények. Szétzilált portán állnak és új ágyazásra várnak. Történelmi tehát kevés volt a gombaszögi programban, de annál több volt benne a megindulásnál. Évszázadok óta nem volt ilyen nekiáramlás. Majd a nép váltotta volna történelmivé ezt a tudományos és szociografikus munkát. Harcán, szenvedésein keresztül kapott volna értelmet. De abbamaradt. És a falu még most is hiába várja az igazi szót. Füzetkéket kap, papoktól félfő, kenyérüket féltő tanítókat kap sok helyen, műkedvelősdit kap, zsványpecsenyész-programú estélyeket kap, félpengős könyveket, egy-két, sok gyereket, árvizet, pocsolját a falu közepére, földharcot, kenyérgon-

dot. És meghogy itt nem félt a nép? Hát ki írta a népdalokat, kitől erednek a balladák és zsoltárok? Meghálálta-e a nép, hogy talicskán tolták valamikor falujába a nyomdát? Igen. Mert mikor két kezét is összekötötték a feudális világban, még akkor is klasszikusat alkotott: a balladákat. Kié a szabadság-szó? A nép félti. Mikor? Amikor árulói (1844-i nemesség!) saját nyelve ellen szavaznak az országgyűlésen. Latinul beszélt-e a nép? Nem. Látod, én már ki merem mondani, hogy a falu ma már nem őserő. Így, ahogyan van, nem őserő. Mert őserő a penészes fal, a tbc., az egykétől elkínzott anyák, akik nem akarnak szülni? Talán a kilencgyerekes asszonyok, vagy a falusi szocialista zsellérek jelentik az őserőt, akik Lourdesi darabokat játszanak? A szerhás házak, a könyvtelenség, hat hónapig tartó sükettség, harc az aszályal, pocsolyáival? Ezek lennének az őserő fogalmi? Nem. Hát talán a muskátlis ablakok, a pántlikás gyöngyösbokréták? Avagy a kapnis csizmák, meg az újra feléledő rásaszoknyák? Egyik sem. A magabizó falu az őserő, a harcoló falu az őserő. Ahol maguk talicskázta a homokot és a követ az új iskolához, mert a pap nem akart építtetni. Azok a fiatal, jóeszű gazdák jelentik az őserőt, akik már ki merték mondani, hogy állami körzeti polgári iskola kell, noha a pap egyházi körzetit akart és így ki akarta zárni a reformátusokat, evangélikusokat, szombatosokat az iskolából. Azok az emberek jelentik az őserőt, akik a járási hivatal elé akartak vonulni (keresztényszocialisták, agrárok, aktivisták és ellenzékiek egyben), hogy értékes tanítójukat ne helyezték el, mert a pap basáskodott vele, egyéb-ként a falu hasznára van. Kiállítás, harc és alkotás azért, ami megmarad! A cikk, mint említette az az illető, szétfoszlik, de a tett megmarad. Azok jelentik az őserőt, akiket kinevettek! Három emberről van szó. Ez a három parasztember ma Szlovenszkón a legtisztábbfejűek közé tartozik. Azt akarták, hogy minden szövetség élére rendszerezésű diplomás fiatal állítsanak: enyhülne a munkanélküli tanultak száma. Még több tanítót akartak (államit), ezzel is enyhülne az állástalanok száma. Egy szakagronómot akartak a faluba. Fizette volna a gazdaközönség. Ez 500 szakembernek adott volna kenyeret. Ez a három paraszt nem azt mondta: „mi lesz ezzel a sok tanult emberrel“. A tudományt szerette meg és mindjárt be is akarta volna ojtani a falu kollektív életébe. Ezek az igaziak. Hősök, mint a pilóták, vagy a Tereblján tutajozó ruszinok.

Nem Gombaszögön állt, hogy a program meg sem mozgatta az itteni állandék-életet. A reakció felhorkant. Érthető. A feudális világból a demokrácia levegőjébe került az itteni magyarság. Lelki átformálódásnak kellett volna bekövetkeznie. Ezt a lényegében forradalmi dolgot nem engedte az ittcsökevényesedett politikai élet. Mert ezt is látja a falu: demokratikus államban még mindig a régi főuri feudális politika a hangadó magyar viszonylatban. És még egyet a sok probléma közül: ki segítette a magyarságot, hogy elvégezze magában ezt a tisztító munkát? Senki? Kinek volt az érdeke, hogy az itteni magyarság a demokratikus légkörben csak még jobban bontogassa, tisztogassa a maga sajátos magyar népi (de ugyancsak demokratikus) eszményeit? Senki. Kedves Barátom, az egyik mátyusföldi faluban szekta ütötte fel fejét. Tudod miért? Mert a pap elérvereztette a népet. De tudod, hogy miért félt a pap? Nem azért, hogy most már mit mond felettes egyházhatósága. Nem azért, hanem azért, mert megdöbben: micsoda erők működnek a népben, ha még ezek a szellemi butaságban, maradi levegőben nevelt, süket emberek is fel mernek állni! Micsoda lelki válságok morajlanak itt a mélyben, ha ezek a napszamosok, hollóhúst, pacalt, torzsát evő emberek papjukkal szemben is gondolkoznak mernek! Lehet, hogy csak én mondhatom ki

ezeket a szavakat, kinek ősei jó néhány száz esztendősek, tehát urdógás jobbágyok, primaciális napszamosok, lovas szekerészek voltak. Tehát emlékeztek Dózsára és Bóheimre, aki kimondta: „erdők, vizek, rétek, emberek szabadittassanak fel...” A kaloda, az urdóga, a tized, kilenced, a jus prima noctis, a korbácsolás, botozás és karóbahuzás alól.

Kettős itt a magyarság munkája. Első: a demokrácia értelmezése, hogy eldugult népi élete megkapja a maga korszerű értelmét, második: hogy ezt a népi humánusmot megtartsa és ha kell, harcoljon érte. Kedves Edgár, mindkettőt megtette és megteszi a nép. Nehezen, sokszor magátvesztetten a csendes, fogcsikorgós harcban, nagy tévedésekkel, súlyos áldozatokkal, de megteszi. Itt van mindjárt iskolánk ügye. Ki az, aki több iskolát követel, ki az, aki gyermekeit a szlovák iskolába is beiratja: maga a nép. Iskolát követel, mert érzi, hogy elmaradt, tehát legalább utódai emelkedjenek kultúrszintre. Szlovák iskolába is beiratja, mert ezzel európaibb, maibb akar lenni. Csak az iródeákok sikoltoznak, hogy elszlovákosodnak. Izmosabbak lesznek a nevelésben, ennyi történik. Nem egy politikusunk idegen nevelőket tart gyereke mellett. A nép már régen elvégezte az esedékes szlovák-magyar közeledést. Hogy a részletesebb kultúrközeledés késik? Annak nem a magyar tömeg az oka. Nemcsak a szlovák kulturélet alkotásait nem ismeri, de saját íróit, költőit sem. Történelmi tudata is fakul és csak a tiszta népi hagyományokat, szabadságeszményeket látja és érzi tapinthatóan. Tíz év óta sok minden történt. A barátokból ellenségek és az ellenségekből barátok lettek. A megtokott gombaszögi programot azóta megtámadták, elfelejtették, százszor elsiratták, feértékelték és még inkább elhallgatták, de ne hidd, hogy a magyar szellemiségből egészen és nyom nélkül kiradirozhatták: ezt nem tehetik meg, mert ez egyet jelentene a valóság eltüntetésével. Ez nem megy. Hogy az itteni írók egy része etikusan nem vállalta életstílusával irodalmi vállalását és küldetését: azt is megértheted. Más a program és más a vállalás, más kerekded tanulmányokat írni és egészen más magyar közéletünk dzsungejében egy résnyi helyet vágni, hogy fényesség és józanság, megújuló akarások hatoljanak be. Láthattad és azóta mi is láttuk, tettük, hogy ankéteztünk, ivatek választottunk, hogyhát mi volt és mit kellene tennünk. Konferenciák, nagyobb méretű megmozdulások is történtek azóta. Mind a földre hullottak, mind gyökértelenül lengtek a föld fölött. Mert fe'lengős dombokra való hágás helyett mélybereszkedés kell, vállalást kell vinni a népnek és segítséget, feltáró és eligazító munkát kell végezni a cserepes talajon. Helyesen vette észre a gombaszögi program, hogy itteni magyarságunknak nem szabad pártokon keresztül sajtóoldott magyarságnak lenni, hanem ki kell építeni a magyarság szociálisan reális kulturkádereit. Ezt a munkát nem bírtuk elvégezni: egyszerre ránk tört a reakció és ami még rosszabb, ránk törték a hátunkon ugródeszkázó frázisemberek, akik handabandázó hangjukkal ma is tévesztnek és ha kell ide gombolnak, ha kell, oda gombolnak, mert minden mentének két ujja van és sokszor mindkettő sötéten bélelt. Emlékszem leveledre, amelyet Prágából írtál, mikor csunyán hátbatámadtak és kidobtak, amikor *Dovzenko* filmjét, a *Földet* forgatták. Megírtad, hogy micsoda üres, kávéházi-töltékes, szocialisztiko-liberális programok és szellemi elképzelések között gondolnak egy páran a szlovenszkói magyarság társadalmi problémáira. Még ma is áll leveled megállapítása, nem helyi, hanem kiszélesített értelemben. A nagyvorkúak, egymás vállát veregetők hangja mindent túlharsog, így ez a néhány ember, akik még ma is vallják Gombaszöget, tehetetlenül és sután kapkod, szervezetlenséget találva maga mellett. Saját módszerével kaszálták le a Sárió ered-

ményeit. Mi vetettünk, mások kárézták be a jószágot. Igaz, hogy félkék-
véket, azok is gyomosak voltak, de a rokka nem pergett tovább, szaka-
datlan leng a szál. És közben nyárvégi felhők a horizont mélyén, fele-
lőtlen játékok ideje szavakkal, fejtörés: van-e ilyen oldal és van-e olyan
oldal, aggályoskodások és a történelem pedig gurul feénk. Valami még-
is történt: itt-ott felelős emberek, mint őrtüzek, azért belekezdtek a
gombaszögi programba. Elaludtak a tüzek, de itt-ott azért nyoma
van. Egy-két (nem több) tanítónál, akik *Prihodán*, *Chlupon*, a cselek-
vő iskolán, a nyugati pedagógián nevelkedtek és még ebben a percben is
nyargalnak, hogy behozzák, amit lehet. Egy-két intellektüel, akik el-
hallgattak, de ha szóhoz jutnak, valóják a gombaszögi tervet és elkép-
zelést. Mert ez a teljes népiség, ez a magyarságért való aggódó féles és
javítani-akarás. Ne a népiesch-ségre gondolj. A népi-re vesd szemedet.
Helyesen formulázták meg a tardóskeddi zsellérek annakidején ottjárta-
totokat. „Abból, hogy ezek itt égetik a bükkfát, meg énekelnek a sötét-
ben: nekünk semmi hasznunk sincs. Azért az orvos nem jön el ingyen meg-
vizsgálni, se nem lesz több napszám. De ha megmondták volna, hogy ho-
gyan követeljünk minden faluba tíz orvost, az már nekünk jelentett vol-
na valamit. Ha földjeink jobban termettek volna, ha több pénzcsecskénk
maradt volna, ha többet olvashatnánk, az már kézzelfoghatóan jelentett
volna valamit.“ — *Ebbe* a programba kezdett a Sarló, ezt nem tudta
azután tisztán kikristályosítani. De övé a férfias kiállás: ki mert men-
ni a falura, le tudta szagatni a pántlikákat, be mert volna nézni az
egykes házakba, számon merte volna kérni a falvak elvetélt életét a de-
zertált intelligenciától, a mindenféle maradiságtól, amely mindig halá-
los anyagnak, tölteléknek és műtrágyájának szerette volna felhasználni
a falu népét. Csak így lehet az, hogy az intelligencia nagy része elvesz-
tette hitét emberségében, a falu küzködő népe azonban nem. Magamagá-
nak kell megalkotnia olyan-amilyen civilizációját (a rádiktálton kívül)
és kulturáját. Egyikben népisége veszt és halványodik, de helyette cse-
rébe elmélyül és megújul küldetése: jelentőséget adni minden népi ha-
gyománynak, amely humánusot jelent, megtartani a kor szabadságesz-
méit, hozzáadni a jövőért való harcot. Ez a feladata. Mostanra cserepek-
re törött az itteni szellemiségi kép. Tíz év után kezdetnénk előlről,
csak hogy most már mindent át kellene értékelnünk. Sok mindent más-
képpen kell értelmeznünk, csak egyet nem: megbecsülését a népnek.
Eredménnyel zárult ez a tíz esztendő. Még a megállásban is emlék tüzel,
minden megindulásnál felnyílik a gombaszögi távlat. Hullámot vetett az
indulás. Sehová sem torkolt, de ez jól van így: örök kérdésfelvetést,
örök megválaszolást jelent és erre ösztökél. Levelem is: jelentse, hogy
tíz esztendeje ennek. Morvay bácsi is mit látott meg Rajtad és még most
is mit emleget? Nagy bakancsodat. A falukat járó, klattyogó bakancso-
dat. Szimbólum. Beleereszkedni a falvak sűrűjébe, megismerni Mátyus-
földjét és Gömört, Tiszahátat és a Verchovinát. Ezt látta meg édesapám
bakancsodban. A szétáramlást a nép közé. Nyugtalan munkavégzést,
amelyhez a keménytalpu bakancs is segít.

Említették, hogy őszre visszajössz. Bárcsak más hangon irhatnék
akkorra. Bárcsak jelentést adhatnék izmos elindulásokról. Az erdélyiek
is itt jártak azóta, de be sem néztek, máris jobban ismerték ezt a darab
földet, mint mi, akik itt esszük végig hétköznapijainkat. Nem baj: na-
gyobb tévedések és bajok jártak erre: kilhevertük.

Ennyit a tizesztendő évfordulóról egyszerű levélben. Magamró?
Itt vagyok Rimaszombatban az állami polgári iskolánál. Otthagytam Pe-
redet és hidd el: örültem. Itt nem hajt ki az agacsfa ágyam a'att, mint

Pereden, itt vilányom van. Hetekig csak azt gyujtogattam és oltogattam meg szobáimnak örültem: élveztem a szabadságot. Hát igen: ottmaradt Pered, ottmaradtak a perediek, a zsellérek, szombatosok és buzgó hívők, ottmaradtak azok, akik minden ilyesfajta ember után kifüstölik, (mint megmondták) a szobát, hogy a levegője se kísértse az ájtatos falusi embereket. Ma itt vagyok és végtelen örömmel dolgozom. Morvayékról csak annyit, hogy még megvan a kert: a gyomot irtja Morvay bácsi, mert olyan lenne, mint Toldi Miklósé, mert a kerítése épen félre roskadt és sokszor nyakig is ért benne a gaz: 77 éves már édesapám. Mit csinál? Minden évben kivesznek a diófák a kertben, de ő 50 év óta mindig ujakat ültet. „Hideg a kert“ — mondja. „Az agacsok miatt nem kap meleget. Vagy a talaj hideg, de hideg, mert kivesznek a gyümölcsfák“. Már térdmélyen felturta: hiába. Mégis makacsul viaskodik, pedig tudja, hogy „föld a gyomnak édesanyja, gabonának mostoha“, de hiába. Szimbólum.

Válaszolj. Biztass és bátoríts, mert Gombaszög tizedik évében járunk. Először én irtam neked bátorító sorokat. Hasonlókkal fizess. Szeretettel öle! barátod.

SARJADÓ FŰ. KÉT VILÁG

Írta: RIEMENYIK ZSIGMOND

Szükséges-e, hogy felvázoljam a környezetet, mutassam-e be a várost, egyenetlen uccáskáival, dombokra épült hóstyáival, tornyaival, bárdáival, rendházaival, iskoláival és kaszárnyaival, a várral, ahonnan végig belátni az egész tündéri vidéket. Ha csak röptében is, ha csak vázlatszerűen is, elkenve és jelezve, utaljak-e a tavasszal zölden bokrosodó, nyárra mézes tehertől roskadozó, őszre dércsipe és rőtbejátszó tőkével, vízmosásos partjaival, észak felé növekvő és erdőborította hegyeivel, környékén völgyekbe buvó kis palóc falvaival? Azt hiszem, mindez fölösleges. Amióta filléres vonatok járnak a vidéket, mindenki (legalább is Magyarországon), aki könyvet forgat, megjárta már Egert. Ivott porából, fürdött meleg forrásaiban, hűsöt nyáron az Érsekkert gesztenyefái alatt és róttá zegzugos uccáit, aluszékony érzelmeitől megbolygatottan. A várat is ismeri mindenki, ahonnan áttekinthető az egész vidék. Sokan talán még arról is tudnak, hogy mélyen a föld alatt mállanak a kővilletek, lassu, de visszatartíthatatlan erővel csusznak a város mélyszintje felé a dombok, repesztve és összedüléssel fenyegetve a házakat. Olykor a földrengés rémiszti a lakosokat, tompa morajlással, akár az ébredő belkiismeret. A város hősi és tudományokat kedvelő korára márványablák, iskolák és nevelőintézetek épületei emlékeztetnek, e hősi és humanisztikus kor elmúltával az elcsenevészedett utód csak borát és meleg forrásait dicsérheti.

Ma már megállapítható, hogy kereskedelmileg és a fejlődés szempontjából miféle veszteségek érték ezt az ábrándos városkát, hogy annakidején a közvetlen fővonal átvezetése ellen oly észvesztően tiltakozott. Polgármesterek, főpapok és képviselők latbavetve minden befolyásukat, szegény parasztok, fátfuvarozó palóckocsisok alapvető érdekeire hivatkozva mentették meg a várost a „romlástól“, ami minden kétséget kizáróan bekövetkezett volna, legalább is szerintük, ha a fővonal Egeren keresztül vezet. Nem átalították a város e „nagyjai“